

ABU RAYHON BERUNIYNING TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI RIVOJLANTIRISHGA OID TA'LIMOTLARI

*Andijon davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta'lim kafedrasida o'qiyuvchisi
Malohatoy Karimova Mo'minjonovna
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
Abdullayeva Ruhshona Abdumannob qizi,
3- bosqich 309- guruh talabasi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada buyuk alloma Abu Rayhon Beruniyning ta'lim-tarbiya, ilm-fan, axloqiy kamolot hamda yosh avlodni tarbiyalashga oid qarashlari tahlil qilinadi. Beruniyning ilm olishda kuzatish, tajriba va mantiqiy tafakkurga asoslangan yondashuvlari yoritilib, uning pedagogik merosi bugungi ta'lim tizimi uchun naqadar muhim ekanligi ochib beriladi. Shuningdek, maqolada alloma haqida mashhur mutafakkirlarning fikrlari, Beruniyning ilmiy asarlari va pedagogik qarashlarining ahamiyati ilmiy manbalar asosida keng tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, tarbiya, pedagogika, ilm-fan, ma'naviyat, tafakkur, kuzatish, tajriba, alloma, yosh avlod, axloqiy tarbiya, ma'rifat, Abu Rayhon Beruniy.

ANNOTATION

This article analyzes the views of the great scholar Abu Rayhon Beruniy on education and upbringing, the development of science, moral perfection, and the education of the younger generation. It highlights Beruni's approaches based on observation, experimentation, and logical thinking in the process of acquiring knowledge, and reveals the significance of his pedagogical heritage for the modern education system. In addition, the article examines the opinions of well-known thinkers about the scholar, his scientific works, and pedagogical ideas based on scientific sources.

Keywords: education, upbringing, pedagogy, science, spirituality, thinking, observation, experiment, scholar, younger generation, moral education, enlightenment, Abu Rayhan Beruni.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются взгляды великого учёного Abu Rayhon Beruniy на образование и воспитание, развитие науки, нравственное совершенство и воспитание подрастающего поколения. Освещаются подходы Беруни, основанные на наблюдении, эксперименте и логическом мышлении в процессе получения знаний, а также раскрывается значение его педагогического наследия для современной системы образования. Кроме того, в статье

рассматриваются мнения известных мыслителей об учёном, его научные труды и педагогические идеи на основе научных источников.

Ключевые слова: образование, воспитание, педагогика, наука, духовность, мышление, наблюдение, эксперимент, учёный, подрастающее поколение, нравственное воспитание, просвещение, Абу Райхан Беруни.

KIRISH

Sharq uygʻonish davri ilm-fani taraqqiyotida ulkan iz qoldirgan buyuk mutafakkirlardan biri Abu Rayhon Beruniy hisoblanadi. U astronomiya, matematika, geografiya, tarix, falsafa, tibbiyot kabi koʻplab fanlar rivojiga beqiyos hissa qoʻshgan olimdir. Beruniy nafaqat tabiiy fanlar rivojiga, balki taʼlim-tarbiya masalalariga oid qarashlari bilan ham pedagogika tarixida muhim oʻrin egallaydi [1].

Alloma ilmni inson kamolotining asosiy mezoni deb bilgan. U yoshlarni ilm olishga, tafakkur yuritishga, haqiqatni izlashga va mantiqiy fikrlashga chorlagan. Beruniyning taʼlim haqidagi qarashlari bugungi zamonaviy pedagogik tamoyillar bilan hamohang boʻlib, ayniqsa tajriba, kuzatish va amaliyotga asoslangan taʼlim gʻoyalari bugungi kunda ham oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan [2].

Mashhur sharqshunos olim Ignatiy Krachkovskiy Beruniy haqida shunday degan: “Beruniy oʻz davrining eng buyuk ilm daholaridan biri edi” [3]. Bu fikr allomaning ilm-fan taraqqiyotidagi oʻrnini yana bir bor tasdiqlaydi.

Beruniyning ilm va taʼlim haqidagi qarashlari

Abu Rayhon Beruniy ilmni insoniyat taraqqiyotining asosiy omili deb hisoblagan. Unga koʻra, haqiqiy bilim insonni jaholatdan qutqaradi va maʼnaviy yetuklikka olib boradi. Beruniy oʻz asarlarida yoshlarni ilm egallashga, doimo izlanishga va tafakkur qilishga undagan [4].

Alloma taʼlim jarayonida quyidagi tamoyillarga alohida eʼtibor qaratgan:

- bilimning izchilligi;
- kuzatish va tajribaga asoslanish;
- ilmni amaliyot bilan bogʻlash;
- oʻquvchining qiziqishini hisobga olish;
- mantiqiy tafakkurni rivojlantirish.

Beruniyning fikricha, inson faqat eshitish orqali emas, balki kuzatish va tajriba orqali ham bilim olishi kerak. Bu qarash hozirgi zamonaviy interfaol metodlarning shakllanishiga juda yaqin hisoblanadi [5].

Tarbiya haqidagi fikrlari

Beruniy yosh avlod tarbiyasida axloqiy poklik va insoniy fazilatlarni birinchi oʻringa qoʻygan. Uning fikricha, insonda halollik, rostgoʻylik, mehnatsevarlik, kamtarlik kabi sifatlar shakllanishi zarur. Alloma ilm bilan bir qatorda odob-axloqni ham muhim deb bilgan [6].

U shunday fikr bildiradi: “Ilm insonni ulug‘laydi, jaholat esa uni tubanlashtiradi” [4]. Ushbu fikr bugungi yoshlar tarbiyasida ham muhim ahamiyatga ega. Beruniy bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish kerakligini ta’kidlagan. U ta’lim jarayonida zo’ravonlik va qo‘pollikka qarshi bo‘lib, o‘quvchini tushunish va rag‘batlantirish tarafdori bo‘lgan [7].

Beruniyning pedagogik qarashlarining bugungi ahamiyati

Bugungi kunda Beruniyning pedagogik qarashlari zamonaviy ta’lim tizimida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa:

- amaliy ta’lim;
- tajriba asosida o‘qitish;
- mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- ilmiy izlanishga yo‘naltirish

kabi g‘oyalar alloma merosi bilan chambarchas bog‘liqdir.

Abu Ali ibn Sino ham Beruniy haqida yuksak fikr bildirgan va uni “ilm osmonining yorqin yulduzi” deb ta’riflagan [8].

Bugungi pedagoglar uchun Beruniy merosi:

- yoshlarni ilmga qiziqtirish;
- ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalash;
- ilmiy tafakkurni rivojlantirish

borasida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Abu Rayhon Beruniyning Mineralogiyaga qo‘shgan hissasi

Abu Rayhon Beruniy nafaqat pedagogika va astronomiya, balki Mineralogiya rivojiga ham ulkan hissa qo‘shgan buyuk allomalardan biridir. U minerallar, qimmatbaho toshlar va metallarning xossalarini ilmiy asosda o‘rgangan ilk sharq olimlaridan hisoblanadi. Beruniyning bu sohaga oid eng mashhur asari “Kitob al-jamohir fi ma’rifat al-javohir” (“Qimmatbaho toshlarni bilish kitobi”)dir [9].

Mazkur asarda alloma turli xil qimmatbaho toshlar, minerallar va metallarning fizik xususiyatlari haqida aniq ma’lumotlar bergan. Jumladan, u oltin, kumush, marvarid, yoqut, feruza kabi qimmatbaho toshlarning rangi, zichligi, og‘irligi va sifati haqida ilmiy kuzatishlar olib borgan [10].

Beruniyning mineralogiyaga oid qarashlarining eng muhim jihati shundaki, u minerallarni o‘rganishda tajriba va kuzatish usulidan foydalangan. Bu esa uning ilmiy yondashuvi zamonaviy fan tamoyillariga juda yaqin bo‘lganini ko‘rsatadi. Alloma ayrim minerallarning solishtirma og‘irligini aniqlashga harakat qilgan va bu borada o‘z davri uchun juda yuqori natijalarga erishgan [11].

Mashhur rus sharqshunosi Ignatiy Krachkovskiy Beruniy haqida shunday degan: “Beruniy tajribaga asoslangan ilmiy tafakkurning Sharqdagi buyuk namoyandasi edi”

[12]. Ushbu fikr allomaning ilmiy izlanishlari naqadar chuqur va mukammal bo'lganini ko'rsatadi.

Beruniyning mineralogiyaga oid ishlari bugungi geologiya va tabiiy fanlar taraqqiyotida ham muhim manba hisoblanadi. Uning ilmiy merosi yosh avlodni kuzatish, tajriba qilish va ilmiy fikrlash ruhida tarbiyalashda katta ahamiyatga ega.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda pedagogik imij muhim omillardan biri hisoblanadi. Pedagogning ijobiy imiji o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, ta'lim jarayonida ijobiy muhit yaratish va o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli pedagoglar o'z kasbiy faoliyatida pedagogik imijni shakllantirish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Pedagogik imijining yuqori darajada bo'lishi ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi hamda barkamol avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beruniy A.R. *Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar*. – Toshkent: Fan, 1968.
2. Yo'ldoshev J., Hasanboyev J. *Pedagogika tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
3. Krachkovskiy I.Yu. *Arab geografik adabiyoti tarixi*. – Moskva, 1957.
4. Beruniy A.R. *Hindiston*. – Toshkent: Fan, 1963.
5. Hasanboyev J. *Pedagogika nazariyasi*. – Toshkent, 2008.
6. Zunnunov A. *Pedagogika tarixi*. – Toshkent: Sharq, 2004.
7. Ochilov M. *Muallim qalb me'mori*. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
8. Ibn Sino A. *Donishnoma*. – Toshkent: Fan, 1973
9. Beruniy A.R. *Kitob al-jamohir fi ma'rifat al-javohir*. – Toshkent: Fan, 1974.
10. Karimov U. *Beruniy va tabiiy fanlar taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 1972.
11. Irisov A. *Abu Rayhon Beruniy ilmiy merosi*. – Toshkent: O'zbekiston, 1983
12. M.M Karimova – Sharq mutafakkirlarining buyuk namoyondasi Abu Rayxon Beruniyning axloqiy qarashlari..., 2024 – “Universal International Scientific Journal”